

Herbáriumok és élelmiszerek a mikroregionális terek fejlesztésében

Kmeth Sándor

kmeth@freemail.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

E tanulmány kísérletet törekszik meghatározni a herbárium fogalmát, jelentőségét, térben és időben. Összehasonlítja a hagyományos világképek és a modern világkép szellemi alapállását, a gyógyászatot és a táplálkozást figyelembe véve. Vizsgálja a funkcionális élelmiszerek fogalmát és szerepét a világképek változásának, valamint az egészség helyreállításának, megőrzésének összefüggésében. A mikroregionális terek fejlesztésével kapcsolatban értékeli a herbáriumok lehetséges szerepét a társadalmi kohézió, a közösségépítés, az oktatás és a gazdaságfejlesztés szempontjából.

Kulcsszavak: herbárium, hagyományos világkép, gyógyítás, egészségmegőrzés, funkcionális élelmiszer, mikroregionális terek fejlesztése, társadalmi kohézió, gazdaságfejlesztés

SUMMARY

This study aims to define the concept and significance of herbarium in space and time. It compares the basic ideas of traditional and modern paradigms paying special attention to medicine and nutrition. It examines the notion and role of functional foods in the light of paradigm changes, health preservation, and healing. Concerning the improvement of microregional areas, it evaluates the possible role of herbaria in creating social cohesion, community building, education, and economy improvement.

Keywords: herbarium, traditional paradigm, medicine/healing, health preservation, functional food, the improvement of microregional areas, social cohesion, economy improvement

BEVEZETÉS

A jelen kor egyik legnagyobb megoldandó kérdései közé tartozik az élelmezés, a gyógyászat a gazdasági stabilitás megteremtése és a társadalmak egybetartása, sőt fejlesztése. Az eddigi gondolkodásmód jellemzően nagy társadalmakban, nagy terekben gondolkodva próbált megoldást találni a felmerülő kérdésekre. Az ember része az ökoszisztémának, tehát szükségszerűen táplálkozni kényszerül. Ebből fakadóan lehetőség adódik a táplálkozásán keresztül befolyásolni egészségi állapotát. A hagyomány világképében a gyógyászat szemszögéből tekintve a táplálék eredendően gyógyszer, vagyis az étkezés elsődlegesen az ember egészségének, harmóniájának létrehozására és fenntartására való. Ez a lehetőség nem szűnt meg a letűnt korok során, csak a szemléletmód változott, ami az ebből fakadó ismeretek háttérbe szorítását eredményezte. Ma, amikor az emberi élet értelmének alapvető kérdései újra felmerülnek, és a tradícióban rejlő gyökerek után kutat az ember társadalmi szinteket is érintően, szinte magától értetődő természetességgel jelenik meg, csak a mai kor stílusában a funkcionális élelmiszer fogalma és feladata. Ehhez szorosan kapcsolódik a mikrokörnyezetben megnyilvánuló ember egyéni lehetősége az ismeretek fejlesztése a megélhető szempontjából. A herbáriumok ebből a szempontból nyernek újra létjogosultságot, mint lehetséges alapok a társadalomfejlesztésben, a gyógyászatban és a gazdaságélénkítésben mikrokörnyezetben értékelve.

HERBÁRIUMOK

A herbárium talán legismertebb, elfogadott jelentése a gyógynövények hatásának összefoglaló írásos ismertetője. Magyarországon ilyen mű a 16. század de-

rekán több szerző tollából is megjelenik, méghozzá néhány évtized leforgása alatt. E művekben nem csak a hazai növényrendszertan alapjait fektetik le, azaz próbálják egységes szerkezetbe foglalni a növények neveit és felismerhetőségét, hanem többségében valamely gyógyászati rendszert alapul véve, ismertetik mindazt a gyógyhatást és felhasználási módszert, ami a vizsgált gyógynövényekhez tartozik (Beythe, 1564). Jellemzően a görög és a magyar tradícióban is egyaránt jelen lévő, a Galenoszi ismereteket is megalapozó Hippokratészi gyógyászati világkép az, ami a növények osztályozási rendszerét képezi. Ez alapján határozzák meg és jellemzik a kórképeket és ennek megfelelően rendelik hozzájuk a megfelelő gyógynövényeket is, azok jellemzőit és hatását figyelembe véve (Méliusz Juhász, 1578). A kor lehetőségeit és elmaradott térségeit tekintve ezek azok a művek, melyekre a középkor és az újkor határmezsgyéjén álló, egységesedésre törekvő medicina épül. Ekkor még kéz a kézben jár egymással a botanika és a gyógyítás, olyan ősi képet mutatva ezzel, amely ókori Historia Naturalisokból is visszaköszön. A régi időkben fennmaradó népi gyógyászati ismeretek nem kis szereppel bírnak a herbáriumok létrejöttében, melyek azután megőrzik azokat és támogatón visszahatnak a későbbi korok gyógyászatának fejlődésére. A reformációt és a reneszánszt létrehozó, frissítő szellemi áramlatok nem csak Magyarországon, hanem Európa nyugati területein is érzékelhetőek. Szinte egyszerre jelennek meg kontinensszerte ilyen és hasonló összefoglaló művek a haladó gondolkodóktól.

Manapság az egységes szemlélettel bíró orvostudomány, gyógyszerészet és botanika egymásra támaszkodó hármasa eltűnőben van, és ezzel feledésbe merülnek az ezeket hordozó herbáriumok is, pótolhatatlan őr hagyva maguk után. Az embert egységben

szemléllő világréptől egyre távolodó akadémiai orvoslás a társadalom bizalmát elveszteni látszik.

A herbáriumokat még két jelentéstartalom és szerep szempontjából érdemes megvizsgálni. Az első, ami szabad fordításban gyógynövény tárnak, tárolónak értelmezhető, valójában a gyógyszertárak elődjének tekinthető. Megtalálhatóak voltak a háztartásokban, sokszor az almáriumok részeként, ahol a család, vagy közösség mindazokat hatással bíró szárított növényeket, növényi részeket, röviden drogokat, és az azokból készített gyógyhatású szereket tartotta, amelyek az egészség helyreállításának mindenkor biztosítékául szolgáltak. Emellett a herbáriumok megtalálhatóak voltak a gyógyítók, füves emberek, orvosok, és gyógyító központok gyógyszertáraként, melyek sokszor komoly értéket, sokszor kereskedelmi alapot képviseltek.

Végül, harmadik jelentésként herbáriumnak volt tekinthető maga az a terület, ahol a gyógynövényeket, termesztették, illetve ahol azok gyűjtésre kerültek. Ezek a „kertek” a háztartásokban a konyhakertek részeként is jelen voltak, de nem elhanyagolhatóak azok a nagyméretű gyógynövénykertek, melyeket sokszor városok, illetve azok gyógyító intézményei és gyógyászati iskolák tartottak fenn.

HERBÁRIUMOK – FUNKCIONALITÁS

Az élelmiszerek tekintetében lényeges, hogy tisztázásra kerüljön a funkcionalitás szempontjából, hogy mit tekinthetünk élelmiszernek, és hogyan kapcsolódik az élelmiszer fogalma herbáriuméhoz.

A táplálék és a táplálkozás tekintetében is jelentős szemléletmód váltáson ment keresztül az emberiség. A tradíció világképében az, hogy egy ember mit, hogyan és miért fogyaszt el táplálék gyanánt, lényegesen eltért a mai megközelítéstől. Erre utal, hogy a buddhista, a taoista és a hindu világképben, melyekben a hagyományos gyógyászati világkép jelentős részben megmaradt, a táplálkozás és minden, ami ezzel összefügg, gyógyászati módszerként kerül alkalmazásra. E gyógyászati rendszerek azt is állítják, hogy az egyensúlytól eltérő „beteg” állapotok túlnyomó részben a helytelen táplálkozásnak köszönhetően alakulnak ki és a táplálkozás helyes megválasztásával a beteg, kibillent állapotok megelőzhetőek (Vasant és Frawley, 1991). A táplálékok funkcióját ezzel egyértelműen a helyére teszik a világképükön belül, vagyis azt tekintik élelmiszernek, amellyel a táplálkozás eredményeként az egyensúlyi állapotot helyreállíthatják, illetve fenntarthatják.

A táplálékok ilyen jellegű alkalmazásához azok hatását ízekben és minőségekben határozzák meg, hogy a terápia során könnyen kiegyensúlyozhassák az „azonost az ellentétessel” kezelő elv alapján azokat a beteg állapotokat, amelyeket szintén az ízek és minőségek diagnosztikai rendszerével határoznak meg (Vasant, 1989).

Az elfogyasztott humán táplálékok íze is funkcionális (az egészségre is hatással lévő) jellegű. A zöldségkülönlegességnek minősülő cikória például magas rost- és keserűanyag-tartalma következtében a májműködést serkentő, gyulladás gátló, és általános roboráló hatású. Klinikai vizsgálatok igazolták, hogy fogyasztása mérsékli a vastagbélrák kialakulásának kockázatát.

Gazdasági szempontból figyelemre méltó, hogy igen rövid idő, 25–35 nap alatt állítható elő (Hodossi és Terbe, 2014).

Összefoglalva:

- a fanyar és keserű ízek túlsúlyának kezelésére a savanyú, édes, sós, aromás ízek alkalmasak;
- a savanyú és csípős ízek túlsúlyának kezelésére a fanyar, keserű, édes ízek alkalmasak;
- a sós és édes ízek túlsúlyának kezelésére a keserű, csípős, savanyú ízek alkalmasak.

A modern, vagy nyugati szemléletmód már nem egységes szemlélettel közelíti az élelmiszer fogalmát. A táplálékokat alkotórészek szempontjából értékeli, ahogy az embert is. Egy tápláléknak az értékét az határozza meg, hogy mennyi benne a fehérje, a szénhidrát, a zsír, az ásványi só, a vitamin, a folyadék és szilárd összetevő, illetve a méreganyag tartalom. A működő emberi testet is ennek megfelelően jellemzi és egy egészségesnek standardizált átlaghoz viszonyítja. Az ettől eltérő értékeket betegséggként kezeli és a túlzásba került, vagy lecsökkent faktorokat igyekszik kiegyensúlyozni, amihez a táplálkozástudományt és az élelmiszeripart hívja segítségül.

Az ember része az élővilágnak, létének fenntartásához táplálkoznia kell. Az általa elfogyasztott élelmiszerek mennyisége és szerkezete nem csak fizikai, de egészségi állapotát is meghatározza. A humán táplálkozásban nagy tömegben fogyasztott cereáliák és gumós növények kalória-, az állati termékek fehérje-, a gyümölcsök és a zöldségfélék ásványi só és vitaminforrások. Ez utóbbiak hamumaradványa lúgos kémhatású, amely a nagy tömegben fogyasztott savas hamumaradványt hátrahagyó élelmiszerek (cereáliák, húsok, egyes tejtermékek) közömbösítését segíti az emésztés folyamatában. A gyümölcsök és a zöldségek nem csak tápanyagok. Fontos szerepet játszanak az egészség megőrzésében és helyreállításában is. Az első magyar nyelvű, átfogó kertészeti szakkönyv szerzője, Lippay János jezsuita szerzetes már 1664-ben utalt erre, amikor így fogalmazott: „*Contra vim mortis, crescit medicamen in hortis*”. Saját fordításában ez így hangzik: „szörnyű mérge ellen a halálnak, orvosságot a kertben találnak”. Lippay gondolatai később feledésbe merültek, majd 1965-ben Rinno leszögezte, hogy a zöldségfélék egészség megőrző hatása tápértékükkel azonos értékű. Ezt a felismerést később számos felmérés és klinikai vizsgálat erősítette meg, illetve igazolta. Kiderült, hogy a sok zöldségfélélt fogyasztó populációk jobb egészségi állapotban vannak. Klinikai vizsgálatok mutattak rá, hogy a növényekben lévő színanyagok antioxidánsok, amelyek blokkolják a húsok sütésekor keletkező rákos sejtburjánzást előidéző heterociklusos aromás aminokat. A növényekben található flavonoidok pedig a szívinfarktus kockázata ellen nyújtanak védelmet (Hodossi, 2012).

HERBÁRIUMOK – TÁRSADALOM

Napjainkban sajnálatos folyamatként tapasztaljuk a társadalom erodálódását, a társadalmi kohézió gyengülését. Mindezek a valóságos fejlesztési folyamatokat, de sokszor a fenntartást is akadályozzák, a gazdasági tér bővülését pedig gyengítik. Ezt a negatív folyamatot meg kell állítani és pozitív irányba kell

fordítani. Egyre sürgetőbb tehát a gyakorlatban is megvalósítható új megoldásokat adni, hiszen ma már nyilvánvaló, hogy csak a profit növelését figyelembe vevő megoldások jellemzően, a társadalom nélkülözhetetlen összetartását, a piaci pozíciókat, az innovációs folyamatokat, a természeti, környezeti harmóniát gyengítik. Az új megoldások lehetőségét keresve a kutatók és fejlesztők figyelme a mikroregionális terekre és azok társadalmára irányult. E térkörnyezeteket kell fejlődővé változtatni. E jelentős változások feltétlenül igénylik a fejlesztés rendszerszerű társadalmi-, természeti-, gazdasági és humán környezetekben való értelmezését és a fejlesztési irányok és megoldások meghatározását (Sinóros-Szabó, 2014).

A társadalmak az egyéneken keresztül épülnek fel, ezért kell a kutatások és fejlesztések célkeresztjébe az egyént állítani és ezek eredményeit felhasználva és az egyénekre adaptálva olyan lehetőség birtokába juttatni őt, amely segítségével hasznos építőköve lehet a mikro- és a makrotársadalomnak. Ideális esetben a herbáriumok segítségével olyan környezeti és gazdasági potenciált lehet elérni, ami választ adhat a jelenkor égető egészségügyi, táplálkozási és gazdasági kérdéseire. A mikroregionális terek fejlesztésének hosszú távú eredményeként újra megjelenhet az ideális környezettel harmonikus egységben élő és gondolkodó világgépű ember.

EREDMÉNYEK

A herbárium ugyan nem új fogalom és jelenség, mégis aktuális innovációs potenciált hordoz, amely több sikot egybefogóan kihat az egészségügy a gazdaság és az oktatás területeire. A hagyományos értékeket képviseli ugyan, de nem zárja ki a modern kutatások lehetőségét, sőt kútfőt jelent a szintetizáló szándékú törekvések számára a tudomány különböző területeit érintve. Átfogó, egységes világgép újraalkotását generálja, amely régi-új alapokra képes helyezni az ember önmagához és környezetéhez való viszonyát ugyanakkor szellemi hátteret képes nyújtani a mikroregionális terek gazdasági stabilizálásához, az elmaradott

térségek fejlesztéséhez. A funkcionális ételmszer fogalmának a herbáriumok rendszerező elve szerinti értelmezésével, újrafogalmazásával a táplálkozástudomány szinte határtalan kutatási lehetőségekhez juthat. A hagyomány szempontjainak beemelése új dimenziókat nyitna meg a táplálkozás és a gyógyászat viszonylatában. Tudományos háttérvizsgálatok segítségével pontosíthatók lennének a rendszerbe foglalt „népi gyógyászat” diagnosztikai és fitoterápiás módszerei, ami pontosabb, egyénre szabhatóbb, mégis egységes gyógyászati háttér létrejöttét eredményezné. A mikroregionális élettereknek a herbáriumok olyan fejlesztési lehetőséget tudnak nyújtani, amelyek egyszerre képesek az egyén, a mikro- és a makroközösség számára hasznot hajtani anyagi és nem anyagi síkon egyaránt, így hathatós segítséget jelenthetnek az elmaradott régiók felzárkóztatásához. A herbáriumokra építhető feloldozó rendszerek és az ahhoz kapcsolódó kereskedelmi faktorok a makro közösség számára is jótékony hatásúak.

KÖVETKEZTETÉSEK

A herbáriumok, a táplálkozás, a gyógyászat és a mikroregionális terek szintézisben kezelése nem csak felbecsülhetetlen anyagi és erkölcsi haszonnal járna, de életminőség javító, közösségfejlesztő hatása is hatalmas távlatokat nyithatna mikro- és makrotársadalmi szinten. Ez akár globális méreteket is ölthet új alapokra helyezve ezzel az ember szerepét a környezetében. A herbárium, mint rendező elv köré szerveződő regionális terek önállóságot, létbiztonságot és ezzel kiutat jelenthetnek a társadalmat erodáló jelenlegi tendenciákból, mivel egyaránt pozitív hatással vannak az ételmszer-, és az energiaellátás, területére, valamint javítják az oktatás és a foglalkoztatottság helyzetét. A herbáriumokhoz alapfeltételként szorosan kapcsolódó szükséges képzési rendszerek visszahatva a mikroregionális terek fejlesztésére generátorai lennének további innovációknak.

IRODALOM

- Beythe A. (1564): Fives könyv. FIVEKNEK ES FAKNAC NEVEKRŐL ES TERMEZETŐKRŐL. Reprint: Nagy J. (2003) Debrecen. RMNy. 766, 1463–1600.
- Méliusz Juhász P. (1578): Herbárium. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. Reprint (1979).
- Hodossi S. (2012): A zöldségfélék a táplálkozásban, az ételmszerfogyasztásban, megjelenésük a különleges termékkategóriákban. Agrofórum. 23. 12: 76–79.
- Hodossi S.–Terbe I. (2014): A cikória szabadföldi termesztése és hajtatása. Agrofórum. 25. 7: 106–108.
- Sinóros-Szabó B. (2014): XIV. Nemzetközi Tudományos Napok Publikációi: 1329. Károly Róbert Főiskola. Gyöngyös.
- Vasant L. (1989): Ayurveda. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 9: 77.
- Vasant L.–Frawley, D. (1991): Gyógynövény Jóga. Édesvíz Kiadó. Budapest. 1: 14.

